

Ünite 3: Atatürk İlkeleri ve Atatürk Döneminde Dil- Tarih ve Kültür Alanındaki Çalışmalar

Atatürk İlkeleri

1931’de Cumhuriyet Halk Fırkasının tüzüğüne ve 1937’de de Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na giren Atatürk ilkeleri Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik ve İnkılapçılıktır.

Cumhuriyetçilik

Batı dillerinde “kamuya ait olan”, Arapça “cumhur” kelimesinden gelen Cumhuriyet, bir rejim biçimi olarak halk iradesi demek olan “demokrasi” ile aynı anlama gelmektedir. Ancak her Cumhuriyet demokratik değildir. Cumhuriyet olgusu Milli Mücadele yıllarında ortaya çıkmış ve 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılması ile Cumhuriyet yönünde en önemli adım atılmıştır. Cumhuriyet, devlet şekli olarak egemenliğin millete ait olmasını, hükümet şekli olarak seçim ilkesini esas almıştır. 29 Ekim 1923’te “Türkiye Devleti’nin hükümet şekli cumhuriyettir” ifadesi anayasada yerini almıştır. Böylece Atatürk’ün “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” düşüncesinden hareketle saltanat yönetimi terk edilerek milletin yönetime katılacağı bir rejim kurulmuştur. Bu özellik 1924,1961 ve 1982 anayasalarında “Türkiye Devleti bir cumhuriyettir” şeklinde değiştirilerek cumhuriyet kavramına *bir devlet şekli* anlamı verilmiştir.

Halkçılık

Siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda halka dayanmak anlamına gelen “halkçılık”, Millî Mücadele’yi yapan Türk milletinin zaferden sonra yönetime ortak edilmesi ve birlikte kalkınma çabasıdır. 13 Eylül 1920’de açıklanan halkçılık programında egemenliğin yalnızca millet tarafından kullanılabileceği ilkesi ortaya konmuştur. Bu ilkeye göre halk bir bütündür, halkın yönetimi eşitlik ve hukuka dayanır.

Halkçılık anlayışı sadece sosyal düzenin korunması ve halkın refahının artırılmasına dayanmaz. Aynı zamanda, sosyal gruplar arası işbölümü ve dayanışmayı da esas alır.

Halkçılıkta amaç özgürlükçü demokrasinin yanında sosyal düzenin sağlanmasıdır.

Milliyetçilik

“Ulus” anlamına gelen “millet” kavramı, Avrupa’da dini çekişmeler sonucu ortaya çıkmış ve beraberinde “demokrasi” kavramını gündeme getirmiştir. Milliyet, kısaca bir millete mensup olmak veya bir millete bağlı olmak demektir. Milliyet kavramından doğan milliyetçilik ise, bir sosyal politika prensibi veya fikir akımı olarak millet gerçeğinden hareket eder ve millî bir amaç ile bir ülkü etrafında toplanmayı ifade eder. Milliyetçilik millettten millete değişiklik gösterir.

\19. yüzyılda bünyesindeki gayrimüslimler arasında yayılmaya başlayan milliyetçilik akımına, Osmanlı Devleti “Osmanlıcılık” ve “İslamcılık” anlayışıyla karşılık vermeye çalıştıysa da asıl başarı Ziya Gökalp’in önerdiği “Türkçülük” anlayışıyla yakalanmıştır.

Atatürk’ünde önemli ölçüde etkilendiği “Türkçülük” anlayışında; bir milletin oluşması için ırk, dil ve dinin yeterli olmadığı, kültür, tarih ve kader birliğinin de önemli olduğu vurgulanmıştır. Milliyetçilik, Türk İnkılabının temel prensibi olduğu kadar, bireyleri Türk milletine bağlayan manevi bir köprü, milleti huzur ve refaha yönelten en güçlü bağ olmuştur. Nitekim 1924 Anayasasının 88. maddesinde “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın, vatandaşlık itibarıyla, Türk denir” ifadesiyle yeni devletin milliyetçilik anlayışının kültür temelli olduğu ve vatan toprağı içinde yaşayan bütün bireyleri eşit kabul ettiği açıkça ifade edilmiştir.

Atatürk’ün benimsediği milliyetçilik ilkesinde ırkçılığa yer yoktur; başka milletlerin hukukuna ve milliyetçiliğine saygı vardır.

Devletçilik

Bir milletin bağımsızlığının sadece askeri ve siyasi olmadığı, ekonomik bağımsızlığın da mutlaka sağlanması gerektiği görüşünden yola çıkan “Devletçilik” ilkesi; ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda devletin üstlendiği görevleri ifade etmektedir. Türkiye’de devletçilik bir ekonomi politikası olarak benimsenmiş ve Türk ekonomisini geliştirmek, sosyal ve kültürel kalkınmayı sağlamak amacıyla uygulamaya konmuştur.

Devletçilik ilkesinde devlet, gerekli olduğunda, özel sektörün yanında, kamu yararına sorumluluk alır.

Laiklik

Terim anlamı “akli düşüncenin, dini düşünceden ayrılması” olan laiklik; siyasi anlamda “din ve devlet işlerinin birbirine karıştırılmamasıdır. Vatandaş için din ve vicdan hürriyetinin sağlanması anlamına gelen laik anlayışta devlet; din ve mezhepleri farklı, hatta inanmayan vatandaşlarına hukuken eşit mesafede durur ve kamu düzenini bozmadıkları sürece bütün dinleri tanır.

Osmanlı Devleti’nde hilafetin iç ve dış siyasette öne çıkarılması ancak askerî ve siyasi anlamda sıkıntıların artması ve çoğunluğu Müslüman olan beldelerin devletten ayrılmaya başlamasıyla olmuştur. Osmanlı padişahları Halil’e sıfatını kullanarak ülke içi ve dışındaki Müslümanları devlete bağlamayı siyasetlerinin bir gereği olarak görmüşlerdir. Tanzimat Fermanı’yla dinî kurallara ve kanunlara uyutmasından kaynaklı devlette zafiyet meydana geldiği vurgusu yapılarak, yeni kanunlar çıkarılması kararlaştırılmıştır. Bazı alanlarda laik nitelikli Batı kanunları benimsenirken, bazı alanlarda dini hukuk kurallarına bağlı kalınmıştır. Bu durum Cumhuriyet’e kadar devam etmiştir.

“Ülkede hukuk birliğini sağlamak üzere, yeni devleti laik hukuk temeline dayandırmak” ve “Birleştirici nitelikte olan dil, tarih ve kültür birliğine dayanan millet anlayışını egemen kılmak” esaslarına dayanan laiklik; Türkiye’de “ümme bilinci yerine “ulus” bilincinin gelişmesini sağlamıştır. Laiklik ilkesinin gereği olarak 1 Kasım 1922’de saltanat, 3 Mart 1924’te hilafet makamı kaldırılmıştır. Şeyhülislam makamı kaldırılarak, yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş; Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de eğitim konusunda çeşitli sorunlara yol açan ikilik kaldırılarak laik öğrenim sistemine geçilmiştir. 30 Kasım 1925’te Tekke, Zaviye ve Türbeleri kapatan kanun ve 1926’da kabul edilen Türk Medeni Kanunu laiklik alanında atılan önemli adımlardır.

10 Nisan 1928’de yapılan bir düzenleme ile 1924 Anayasası’nda yer alan “Türk Devletinin dini, İslam’dır” cümlesi kaldırılarak; 5 Şubat 1937’de Anayasa’nın 1. maddesine “Türk Devletinin laik oluşu” yolunda bir cümle eklendi.

İnkılapçılık

Gelişmek, ilerlemek ve değişmek anlamına gelen inkılap; Türk milleti için, milletçe yürütülen bağımsızlık savaşını iç ve dış düşmanlara karşı kazandıktan sonra, milli egemenliğin karşısına çıkan engelleri kaldırıp siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanları kapsayan bir girişimdir. Atatürk, inkılabı; Türk milletini geri kalmaya iten kurumları yıkarak yerlerine milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini sağlayacak kurumları kurmak olarak açıklamıştır. Cumhuriyetin ilanı, saltanatın kaldırılması, harf devrimi, soyadı kanunu gibi birçok düzenleme Türk inkılabı olarak değerlendirilmektedir. İnkılapçılık, sosyal ve ekonomik hayatta, bilim ve fen alanında başarılı olmak için gelişmenin önemli bir yoludur.

Atatürk İlkelerinin Uygulama Esasları

Atatürk ilkeleri incelendiğinde, takip edilen uygulama esaslarının tam bağımsızlık, çağdaşlık, müspet ilme ve akla tabi olmak olduğu görülmektedir.

Tam Bağımsızlık: Atatürk düşüncesinin temelinde yatan ve bütün uygulamalarda belirleyici olan asıl amaç siyasî, İktisadî, malî, adlî ve kültürel olarak her alanda tam bağımsız olmaktır. Bunlardan herhangi birinde meydana gelen eksiklik millet ve memleketin tam bağımsızlıktan mahrum olması anlamına gelmektedir.

Çağdaşlık: Atatürk yeni sistemin temellerini “medenileşme”ye dayandırmıştır. Ancak o dönemde tam

bağımsız bir İslam devletinin olmaması, yapılan değişikliklerin batı medeniyeti yönünde olmasına neden olmuştur. Ancak Atatürk'ün ifadeleri incelendiğinde, bu tercihin, Batı medeniyeti kültür ürünlerinden ziyade ilim ve fen gibi teknik konuları içerdiği görülmektedir.

Müspet İlime ve Akla Tâbi Olmak

Atatürk yeni Türk Devletimin temellerini atarken, prensip edindiği unsurlardan biri de ilim ve aklı belirleyici öge olarak kabul etmesidir. O'nun muasır medeniyet seviyesine ulaşma hedefi aynı zamanda insan akımının bir ürünü olan ilim ve teknolojiye zirveyi yakalamaktır. Ancak asıl önemli olan ilmin ve aklın gerektirdiği ve getirdiği yenilik ve değişiklikleri kabul edip uygulamaktır.

Atatürk Döneminde Dil - Tarih ve Kültür Alanındaki Çalışmalar

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması ile kurulan, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile tüm dünya devletleri tarafından tanınan yeni Türk Devleti'ne milli bir kimlik kazandırılması gerekiyordu. Bunun için çağdaşlaşma zorunluydu. Çağdaşlaşma ise ancak milli devletin dayanaklarını oluşturan dil, tarih, kültür ve güzel sanatlar alanında yapılacak değişikliklerle mümkün olacaktı.

Dil Çalışmaları

İslamiyet'in kabulünden sonra kullanılmaya başlanan Arap alfabesinin öğrenilmesi ve yazılması uzun vakit almıştır. Bu da okur-yazar oranının düşük olmasına yol açmıştır. 18. yüzyıl sonlarından başlanarak Türk dünyasında okuryazarlık düzeyini yükseltebilmek için tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmalar ışığında Atatürk Erzurum Kongresi sırasında Mazhar Müfit Bey'e mücadelenin başarı ile sonuçlanmasından sonra Latin alfabesinin kabul edileceğini söyleyerek bu konudaki kararlılığını ortaya koymuştur.

1926'da Bakü'de toplanan Türkoloji Kongresinde Rusya Türkleri için Latin kökenli bir alfabenin kabul edilmesi, alfabe değişikliği düşünenleri cesaretlendirmiştir. Nitekim 1928 yılı başında Mahmut Esat Bey'in Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansla bu konuda ilk adım atılmıştır. 23 Mayıs 1928'de içinde eğitimci, yazar, gazeteci ve milletvekillerinin bulunduğu alfabe komisyonu kurularak alfabe değiştirme çalışmalarına başlanmıştır. Komisyon Latin alfabesindeki kimi harfleri çıkarıp Türkçenin ses uyumuna uygun olan yeni harfler ekleyerek 29 harften oluşan yeni alfabeyi kabul etmiştir.

Atatürk, Latin kökenli yeni Türk alfabesini Türk halkına öğretebilmek için kendisinin de içinde bulunduğu büyük bir kampanya başlatmıştır. Dolmabahçe Sarayı çalışmaların karargâhı olmuştur. Ağustos ayından Kasım ayına kadar bir geçiş dönemi yaşanmıştır. Yeni Türk alfabesi; 1 Ocak 1929'da devlet işlerinde, 1 Haziran 1929'da ticaret defterleri, mahkeme ilamları ve dilekçe veriminde, 1 Haziran 1930'dan sonra ise basılı evrak ve tutanaklarda kullanılmaya başlanmıştır.

Yeni harfleri halka öğretebilmek için 11 Kasım 1928'de Bakanlar Kurulu'nca onaylanan "Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi", 24 Kasım 1928'de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. 1 Ocak 1929'da açılmaya başlanan Millet Mektepleri, 1936 yılında kapanmıştır, Harf inkılabının ardından Türkçenin sadeleştirilmesi ve geliştirilmesine çalışılmış ve bu amaçla 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin çalışmaları sonucu, Arapça ve Farsça sözcüklerden temizlenen Türkçenin zenginliği ortaya çıkarılmış, Türkçenin bilim ve sanat dili olması için çabalar yoğunlaştırılmıştır. Türk dilinin diğer dillere kaynaklık ettiğini savunan Güneş-Dil Teorisi ortaya atılmış ise de daha sonra bundan vazgeçilmiştir. Bu cemiyet 1936'dan sonra Türk Dili Kurumu adını almıştır.

Tarih Çalışmaları

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar ülkede egemen olan tarih anlayışı ümmet anlayışına dayandığı için İslam tarihi esas alınmıştır.

1908'de meşrutiyetin yeniden ilanından sonra Tarih-i Osmani Encümeni adı altında oluşturulan kurum, Türk tarihi bilincini ön plana çıkarmaya yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Böylece ilk çağdaş tarihçiliğe adım atılmıştır. Ancak ülkenin sürüklendiği savaş ortamı bu çalışmaların son bulmasına neden olmuştur. Atatürk'ün kurduğu yeni devlet, milletin hakimiyetine dayandığı için devletin şekillenmesinde milli unsurların başında gelen "tarih" önemli yer tutmuştur. Atatürk milli mücadele döneminde yaptığı tüm

konuşmalarda sık sık tarihten örnekler vererek, milletini tanımak ve tanıtmak için tarih çalışmalarına büyük önem vermiştir. 1923'te İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'nin Atatürk'e Fahri Profesörlük unvanını tarih alanında vermiş olması bunun bir göstergesidir.

Yeni Türkiye Devleti kuruluş sürecini tamamlarken.. Fransızca yazılan bir ders kitabında Türklerin "sarı ırktan ikinci sınıf bir millet" olarak adlandırılması tarih çalışmalarının fitilini ateşlemiş, Türk Ocağı çatısı altında çalışmalar sürdürülmüştür. 10 Nisan 1931'de Türk Ocağı kapatılınca, bağımsız tarih araştırmaları yapmak amacıyla 15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet 1935'te Türk Tarih Kurumu adını almıştır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından yapılan çalışmalar doğrultusunda hazırlanan "Türk Tarih Tezi" 2-11 Temmuz 1932'de toplanan ilk tarih kongresinde tartışılmış ve bu tartışmalar ülkedeki tarih çalışmalarına bir ivme kazandırmıştır. Yapılan tüm tarih çalışmaları, bağımsızlık savaşının kültürel alanda sürdürülmesi olarak görülmüştür.

Kültür Çalışmaları

Türkler Orta Asya'dan çeşitli coğrafyalara dağılırken kendi kültürlerini de birlikte taşımışlardır. Ancak zaman zaman karşılaştıkları yeni kültürlerle asimile olmuşlardır. İslamiyet'i kabul edince İslam kültürüne bürünmüşler ve bunu Selçuklu kültürü ve Osmanlı kültürü izlemiştir. Cumhuriyet dönemimde ise büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Atatürk "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür" diyerek kültür ögesine büyük önem vermiştir. Atatürk milli bağımsızlık ile milli kültürü eş olarak görmüştür. Milli kültürü araştırmak, incelemek ve gelecek nesillere aktarmak üzere Halkevleri açılmış, Dil Kurumu, Tarih Kurumu, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi gibi bilim ve kültür kurumları oluşturulmuştur.

Güzel Sanatlardaki Gelişmeler

Resim

Laikliğin benimsenmesiyle sanatçıları sınırlayan bazı algılar ortadan kaldırılmış, ilk ve ortaöğretim programlarına resim dersi konmuş, resim öğretmeni yetiştirmek üzere Gazi Eğitim Enstitüsü açılmış (1926), 1883'te açılan Sanayi Nefise Mektebi; Güzel Sanatlar Akademisi ne dönüştürülerek mimarlık ve heykeltıraşlık bölümleri eklenmiştir.

Sanatçıları teşvik edilmiş, sergiler açılmış, sergilerden eserler alınarak sanatçılara yardım edilmiştir. Devletin çeşitli kurumları sanatçılara resim ısmarlamış ancak içeriğine karışmamıştır. Sanatçıları Millî Mücadele'yi, yapılan devrimleri konu alan çeşitli resimler yapmışlar, 1933'te Ankara Halkevinde Onuncu Yıl İnkılap Sergisi açmışlardır. Aynı yıl kurulan D grubu, resim sanatına yenilik getirmek üzere sergiler yanında sanat tartışmalarını da başlatmışlardır. Sanatla ilgili konferanslar verilmiş gazetelerde dergilerde yazılar yazılmış, eleştiriler yapılmıştır.

Heykel

1923'te Dünyada gelişmiş ve gelişmek isteyen milletlerin heykel yapmalarını ve heykeltıraş yetiştirmelerini isteyen Mustafa Kemal Atatürk; başta İstanbul ve Ankara olmak üzere ülkenin dört bir yanının heykellerle süslenmesine önem vermiştir.

Müzecilik

Kültür değişiminin başarıya ulaşması için kültürel değerlerin bilinmesi, tanınması ve korunması gerekmektedir. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığında oluşan ilk hükümet eski eserlerin derlenmesi ve korunması için Eski Eserler Müdürlüğü'nün kurulmasını programına almıştır. Millî Mücadelemin ardından Maarif Vekili İsmail Safa Bey 6 Kasım 1922'de bir genelge yayınlarak arkeolojik ve etnoğrafik eserlerin korunması için müzeler açılmasının gerekliliğini bildirmiştir. Bu genelge üzerine çeşitli yerlerde müzeler açılmaya başlanmıştır. 1924 yılında Topkapı Sarayının bazı bölümleri müzeye dönüştürülmüş, 1925'te Millî Saraylar İdaresi kurulmuştur. 1925'te Ankara'da Etnografya Müzesi'nin temeli atılmıştır. 1927'de Konya Mevlana Müzesi açılmıştır. 1934 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla

Ayasofya müze haline getirilmiş ve 1937’de Dolmabahçe Sarayı’ndaki Veliht Dairesi, Resim ve Heykel Müzesi’ne dönüştürülmüştür.

Müzik

Cumhuriyet döneminde okullara müzik dersi konularak bu dersi öğretecek öğretmenleri yetiştirmek üzere 1924’te Musiki Muallim Mektebi açılmıştır. Darülelhan konservatuara dönüştürülmüştür. 1926 ve 1929 yılları arasında ülkenin çeşitli yerlerinden halk ezgileri derlenmiştir. 1934’te Ankara’da bir müzik kongresi toplanmış ve müzik eğitiminin daha verimli hâle nasıl getirileceği tartışılmıştır. Ankara’da bir konservatuvarın açılması kararlaştırılmıştır. Musiki Muallim Mektebi, Millî Musiki ve Temsil Akademisine dönüştürülmüş daha sonra da bu ad Ankara Konservatuvarı olarak değiştirilmiştir. Çok sesli müzik konusunda Batılı müzik adamlarının bilgi ve birikimlerinden istifade edilmiştir. Mızıkâ-i Hümayun Ankara’ya getirilerek önce Cumhurbaşkanlığı Musiki Heyeti 1933’te ise Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası olarak adlandırılmıştır.

Opera, Bale, Tiyatro ve Sinema

Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan konservatuarda sadece müzik eğitimi verilmemiş; opera, bale ve tiyatro eğitimi de verilmiştir. İlk millî opera denemesi İran Şahı Rıza Şah Pehlevî’nin Türkiye’yi ziyareti üzerine.

1934’te Librettosu (metni) Münir Hayri Egeli tarafından yazılan, bestesi Adnan Saygun tarafından yapılan Özsoy Operası olmuştur. 1914’te kurulan ancak gösterilere 1916’da başlayan Darülbedayi’nin başına 1927’de Muhsin Ertuğrul’un getirilmesi Türk tiyatro tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Darülbedayi 1934’te Şehir Tiyatrosu adının alarak Türk kültürünün gelişmesine kaynaklık eden bir kurum haline gelmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında sinema, eğlencenin yanında bir eğitim aracı olarak görülmüştür. Bu nedenle de Cumhuriyet Halk Partisi’ne bağlı bir kurum olan halkevlerinde çeşitli filmler gösterilmesi için makineler, filmler alınmış, halk bir yandan eğlendirilirken diğer yandan da bilinçlendirilmeye, güzel sanatlardan aldığı zevk yükseltilmeye çalışılmıştır.